



РОМАНА
ТЕНИК-
БЕРЕЗОВСЬКОГО

ЗАГАЛЬНА БІБЛІОТЕКА

ЛЕСЯ УКРАЇНКА
(ЛАРИСА КОСАЧ-КВІТКА)

НАД МОРЕМ

ОПОВІДАННЯ



ляйпціг
УКРАЇНСЬКА НАКЛАДНЯ

головні склади:

BERLIN W 82 / ЛЬВІВ / WINNIPEG MAN. (Canada)

ДОСІ ПОЯВИЛИСЯ ОЦІ КНИЖКИ:

- 1—6а. Лепкий Б., Начерк історії української літератури (до пападів Татар). I., нове ілюстроване видання.
7. Левницький-Нечуй Ів., Запорожці.
8. Ляфонтен Ж., Байки (в 4 образках).
- 9—11. Карпенко-Карий, Суєта, нове видання.
- 12—14б. Крушельницький Антін, Іван Франко, поезія (Літературні характеристики укр. письменників. I).
- 15—16. Руданський С., Сьпівомовки (зі вступ. Лепкого).
17. М. Вовчок, Дев'ять братів і десята сестричка Галія.
- 18—20. Ахеліс Тома, др., Начерк соціології.
21. Мамін-Сибіряк Д. Н., Чутлива совість.
- 22—23. Ніцше Фр., Так мовив Заратустра. Часть I.
- 24—25. Ніцше Фр., Так мовив Заратустра. Часть II.
- 26—27. Кміт Юрій, В зацінку й на сонці оповідання.
- 28—29а. Збірник народніх пісень і дум.
- 30—33а. Чайківський Й., Всесв. історія I, стар. віки (з ілюстр.).
34. Кіплінг Р., От собі казочки (з двома ілюстр.).
- 35—36. Кіплінг Р., От собі сторійки (з трьома ілюстр.).
37. Бернзон Б., Новоженці, комедія в двох діях.
- 38—39. Ніцше Фр., Так мовив Заратустра. Часть III.
40. Езоп, Байки.
- 41—43б. Барвінський В., Скошений цвіт, повість.
- 44—47. Раковський Ів. др., Психологія, I.
48. Андреев Л., Три оповідання.
- 49—50. Карпенко-Карий, Хазліп, комедія.
51. М. Вовчок, Сестра, Козачка, Чумак (оповідання).
52. Бернзон Б., Понад сили, драма.
- 53—56. Чайківський Й., Всесвітня історія II, серед. віки.
- 57—59. Ніцше Фр., Так мовив Заратустра. Часть IV (кінєць).
60. М. Вовчок, Від себе не втечеш (оповідання).
- 61—62. Ібсен Г., Будівничий Сольнес, драма.
- 63—64. Гоголь М., Тарас Бульба, повість (з ілюстр.).
65. Руданський С., Цар-соловей, поема-казка.
66. Молієр Ж. Б., Лікар-шуткар, жарт у 1 дії.
67. Котляревський Ів., Наталка Полтавка, укр. опера.
- 68—72. Чайківський Й., Всесвітня історія III, нововіччя.
- 73—74. Нікольшин Д., Розладдє, драма.
75. М. Вовчок, Кармелюк, Невільничка (оповідання).
- 76—77. Генювефа, опов. (з образк.).
78. Куліш П., Орисл, Дівоче серце, Січові гості.
79. Кобилянська Ольга, Некультурна, повість.
80. Кобилянська Ольга, Valse mélancolique.
- 81—84. Франс Ан., На білих скалах, повість.
- 85—86. Толстой, Л., Живий труп, драма.
- 87—91. Барвінський О., Спомини з мого життя, I.
92. Яричевський С., Княгиня Любов, драма.
93. М. Вовчок, Сон, Одарка, Чаря, Ледащиця.
- 94—98. Лепкий Б., Начерк іст. україн. літер., книжка II.
99. М. Вовчок, Інститутка.
- 100—103. Антонович В., Коротка історія Козаччини.
104. Аверченко, Гуморески.
105. Барвінок Г., Русалка.
- 106—107. Лепкий Б., М. Шашкевич (Літ. хар. укр. письм. II).
- 108—110б. Куліш П., Чорна Рада, повість.
111. Толстой Л., Полонений на Кавказі, правд. подія.

ЛЕСЯ УКРАЇНКА
(Лариса Косач-Квітка)

НАД МОРЕМ

ОПОВІДАННЯ



УКРАЇНСЬКА НАКЛАДНЯ КИЇВ — БЕРЛІН

Kurfürstenstrasse 83

ГОЛОВНІ СКЛАДИ:

Ukrainska Knyharnia
658—660 Main Street
Winnipeg Man.
(Canada)

Книгарня Наукового
Тов. ім. Шевченка
у ЛЬВОВІ
Ринок 10

Ukrainian Bazaar
2248 Grayling Ave.
Detroit, Mich.
(U.S. of America)

Printed in Germany
TULA-online.org

К. Г. РЕДЕР, тов. з обм. порукою в ЛЯЙПЦІґУ.

НАД МОРЕМ.

(Оповідання).

Часто, лежачи над самісіньким морем, під навислим каменем, і дивлячись на фалляги хвиль, на ясний горизонт, здавалось мені, що я опинився у такій країні, де ще не було, чи вже нема людей. Мушу признатись, така мрія була мені нова. Мізантропія не в моїй натурі, але часом думаю, що хочеться на який час втекти від людей власне для того, щоб не почати ненавидіти їх. Десь я чула вираз, ніби сама природа, самий рабвид, без людей, то все одно, що рамка без картини; але я часами думаю, що це картина — без плями.

Здалека дивлячись, навіть місте, що розсипається по долині над морем, не здавалось мені ділом людських рук, а просто тільки частиною пейзажу; увечері, коли видко було тільки міські огні, а будинки ховались у темряву, мені сподувались казки про чарівну гору, повну чорного золота і дорогих самоцвітів, що відкрилась по слову заляття перед одважним мандрівцем. Справді, гори, що темвіли геть навколо

затоки, ставали неначе прозорі, немов сотні ясних віконців відчинялись і крізь них ясніло живе золото. На верхівлі гір палали чабанські вогні далеко-далеко, і часто я не могла зважити, чи то вірка встає з-за гори, чи вартовий вогонь палає.

Море шуміло, дрібні камінці торохтіли, зачеплені хвилею, немов порікували, що їм не дає спокою химерна вода. Чайки цілими зграями літали над водою, жалібно скиглячи, однаково і в погоду і в непогоду, вдень і вночі. Завжди поважні кримські садки стояли тихо,—великої бурі треба, щоб вони зашуміли, як наші діброви. Каміння і скелі над берегом здавались ще більше нерухомими проти вічно живого, вічно рухомого моря, що при кожній хмарці, при кожній зміні небесного світла переміяло свій вид, але ніколи не розбивало гармонії картини.

Тільки тоді, коли з міста долітав різкий, мідяний гук військової оркестри, або уривок саадатської пісні з лівадських¹⁾ казарм, та свист пароходу, коли на беріг розгнівана хвиля викидала затички, лушпиння, старі черевички і всякі злидні людські — гармонія раптом розбивалась, мрія про незаселену людьми країну зникала.

— Скрізь люди,—казала ображена думка, перелякана стріванням з брудом, злиднями і всею недолею людською. Але я гамувала її давніми і повітніми афоризмами, спогадами, картинами з людьми, але без плям. І думка моя гамувалась і

¹⁾ Лівадія — бувша царська резиденція біля міста Ялти в Криму.

мусіла навіть зовсім покоритись, коли я, змушена власною безпомічністю, прийшла жити в те саме місто, що здавалось мені здалека частиною пейзажу без людей. Там уже всюди і завжди були люди. Навіть коли я сиділа сама в своїй одинокій кімнаті, то чула їх рух за стіною, або над стелею, або під моєю хатою. Були люди, але вкупі з ними і робота і думки, а ті нові думки заглушили давнішу, ворожу до людей думку. Те, що здалека, в перспективі, здавалося плямою, дисгармонією, зблизька не так вражало. Це часто буває. Коли я була дитиною, мене прикро вражали великі олійні картини на виставах, повні безжалісного реалізму, як, наприклад, картини Репіна; щоб розбити тяжку ілюзію, я підходила зовсім близько до картини і тоді—переставала її бачити. Передомою були просто пятки краски, а крізь них просвічували грубі нитки з полотна і навіть чудно здавалось, чого вони здалека були мені страшні. Тенер, коли пятки краски знов злились в далеку картину, мені хочеться покласти цю картину на папір і знов придивитись до неї ближче, бо вона вже западто оцапувала мою увагою і починає гнітити мене.

Раз я зайшла на одну віллу в гості до знайомої панночки. Вона запросила мене до себе на цілий день, отже я прийшла з шиттям і ми обидві, я і господаря, сиділи за роботою в саду, на веранді. Я не знала роду-племени своєї знайомої, ледве знала імення—це була літня хвилева знайомість, така, що встановлюється і потім хутко губиться в очей без жалю. Коли-б хто подивився

на нас двох здалека, то міг-би подумати, що близькі знайомі, або навіть приятельки. Ми сіли за одним столом, шили одну роботу, промовили швидко, невгамовну розмову, при тому моя бесідниця часто торкала мене за плече, нахилилась, щоб заглянути мені в очі. Але як-би тільки хто хотів-би прислухатись краще до нашої розмови, підійшов ближче до нас, то почув-би, що ця розмова була скоріш монологом, перериваним короткими репліками, ніж діалогом. Говорила моя бесідниця дрібно, швидко, тонким соромливо, перебиваючи сама себе раз-у-раз: то шепотом, то якимсь чудним гуком, що вона називає „циганським взвізгіванієм“¹⁾.

Ці „взвізгіванія“ служили найбільше для того, щоб збудити мою увагу, або краще, щоб притягнути її до розмови. Увага-бо моя справді не спала, тільки розточувалась мимохіть по саду, по горі, і якби не гостре сопрано моєї бесідниці, то переробота моя того дня не була-б скінчена. Коли підводила голову, щоб знайти який знадобився шиття, траплялось мені глянути просто поперек себе на темну довгу стежку, що йшла між двома щільними стінами кипарисів, ішла, ішла і раптом обривалась, чи западала, а в вузькій щілині між кипарисами сміялося море свіжим, іскристим усміхом, що викликав ясний усміх і в мене...

— Чого ви смієтесь?— гукала раптом моя бесідниця.— Вам моя пісня здається „тривіальною“? Ну, ось вам романс, це вже іспанський: „О, мс

¹⁾ Взвізгіваніє—вибукування.

море, о, ночь любові!..“—завела вона ненатуральним, горловим голосом, похожим на голос тих голубів, що звуться єгипетськими.

Я знов спускала очі до роботи і, рівняючи рукави та припасовуючи комір, вкупі з тим розважала, що за тиц моя бесідниця? Була вона молода, менш як двадцять літ, „панна з порядної родини“, як не раз говорила про себе сама. У Крим приїхала не сама, а з старою не то нянькою, не то компаньонкою—для призвoїтості!—але ходила скрізь сама, а няньку посилала за орудками. Говорила з огидою про „барниї с татарамі“¹⁾, але найкращими її спогадами були „Цигане, ресторан Яр, Стрельня“²⁾, яких вона, здається, добре знала. Професії у неї не було. „Зімой я ввезжаю, а летом узезжаю“, казала вона. „У нас в Москві“—так починалась кожна її розмова, а кінчалась: „Ах, ваша протівная Ялта!“

— Ну, що ви тут робите? Що ви тут можете робити в цій нудній ямі?—питала вона мене і, не ждучи відповіди, провадила:—По-моєму, один рагунок—закохатись! Але в кого?.. Я тут знаю одного... Ах, і ви напевне його знаєте, це-ж звісний серцеїд, Анатоль Б.! Не знаєте? Боже? Де ви живете?—на землі, чи на небі? Але він годиться тільки для флірта... „Я гуляю, слез не знаю распеваю... ух!“—перебила вона сама себе „ци

¹⁾ Татарини—провідники в Ялті, відомі як люди дуже легких звичаїв, і дами, що їздять з ними сам-на-сам в гори, мають не найліпшу славу.

²⁾ Добре знані в Москві веселощі, не дуже comm il faut.

ганським взвізгіванієм“.—Цей Анатоль, такий „на-хал“¹⁾: здумайте собі, він мені просто в очі каже, що з мене вийшла-б чудова каскадна зірка, що в мене голосу ніякого, mais que j'ai du diable!²⁾ Він собі занадто багато дозволяє; я йому вчора сказала, щоб він не смів більше до мене заявлятись... Настасія Іліншна! — гукнула вона раптом.

Бабуся в білому очіпочку, з поважним і дуже гарним старечим обличчям виглянула з вікна на веранду, де ми сиділи.

— Чого вам?—спитала вона сумним голосом, немов не сподіваючись нічого доброго.

— Чорт мене побери! — гукнула панночка і покотилась від сміху.

Голова бабусина зараз-же зникла і вікно раптово з гуком зачинилось.

— Ха-ха-ха! Як мої чорти її скандалізують!— залягалась панночка.

— Нащо-ж ви їй робите цю прикрість? — запитала я.

— Ах, боже мій! Тут з нудоти чого не зробиш? — відповіла вона все ще сміючись, потім споважніла.—А може це й справді погано? Мені вже всі кажуть, що я занадто часто чортів споминаю. А ви релігійні?

Я глянула на неї і якось не втрималась, щоб не здвигнути плечима.

— Що-ж ви нічого не кажете? Невже це недоречно питання? Я вже бачу, що ви нерелігійні;

¹⁾ Нахабний.

²⁾ Але що в мене є щось чортівське.

де погано, ви себе позбавляєте великої потіхи, я-б так не могла. А я дуже релігійна, вся наша родина така, ми — москвичі, — ми що-року „Іверськую подямаєм“¹⁾. Ви були в Москві? Ні? Багато втратили!.. Огже ви й циган не чули? А я чула, справжніх! Мама моя цього не знає, о, боже борони! А я було вимкнуся з братом і з його товаришами, ніби-то в театр, а сами замість того на трійках у Стрельну — весело так!.. Вам от циганські романси не до вподоби, а коли-б ви почули, як їх сами цигани співають:

Ми в тішинє.
На едіне...

Її гарне, з тонкими рисами лице прийняло такий „циганський“ вираз, що мені стало невимовно шкода її, так як бувало шкода малих дітей в цирку, коли вони показують чужим людям свої тоненькі виламані тільця. У панночки були чудові чорні очі, немов оксамитні, їх погляд міг-би бути глибокий, тихий; постать її була гнучка. Лице бліде, з легкою краскою, вона була така молода і вже хора...

— Скажіть, а це-ж таки правда, que j'ai du diable? У мене зовсім пиганський тип. Ходім, я покажу вам свій портрет, — усі кажуть, що він дуже прикрашений, а я думаю — ні. Ходім, там у мене ви свою блюзку примірите, а я теж пере-

¹⁾ „Іверская“ — чудотворний образ матері божої в Москві. Побожні москвичі спроваджували її часами до себе в господу, служили молебні і робили обід духовенству, це зветься „подимать Іверскую“.

одягнусь,—обридло вже в цьому шматті сидіти,— вона показала на своє батистове матроське вбрання.

Ми пішли в її хату,—властиве, панночка займала три хати: в першій хаті на столику, на видному місці, стояв той портрет, що вона хотіла показати мені. Він стояв межи двома пишними портретами: старого військового в рясних еполетах і немолодої пані в чорній візитовій сукні, випростуваної і гордої.

— Мої папа і мама,—рекомендувала мені ті портрети господня.

Її власний портрет був великий, більш ніж кабінетного формату. Її фігура була там знята по пояс. Вона була в білій викоченій бальовій сукні, тоненькі рученята і гнучка дитяча шийка вирізнялись мов алябастрові на темному полі фотографії, вузькі груди прикриті були рясними і пишними шльярками, голова підведена різким рухом угору; на обличчі перш усього кидались в очі білі, рівні зуби і штучна усмішка: від такої пози підборіддя вийшло широким, грубим і рясним лиця всі покоротшали, скруглили. Очі були підведені, збільшені, брови різко чорніли, волосся цілою хмарою стояло над низьким лобом. Я сказала, що портрет зовсім не прикрашений і панночка була тим дуже втішена.

— Правда, що добре здійматись в білому?— почала вона знов своє щebetання.—Я завжди буваю на балі в білому, *rien que du blanc!* Мої товаришки сердяться, що матері їх так убирають, а я люблю. Я тоді така біла, томна. Скажіть, правда-ж, я гарна? Моя сестра каже, що це дурне

питання, — вона у нас rude, — а я нічого тако не бачу. Можу-ж я спитати чи до лиця мені сукня? Чом-же не спитати, чи до лиця мені це лице? — Вона засміялась, втішена своїм дотепом.

Мені почало здаватись, що мене оплутали якоюсь тонкою павутиною і починає застилати очі заважати дихати. В голові мені туманіло. Шкода не підтримувати розмови, я почала приміряти свою недошпиту блузку. Моя бесідниця тимчасово набрала повен рот шпильок і налагодилась помагати мені в примірячці, а разом з тим усюворила мені компліменти крізь шпильки, зовсім по-дитячому, не тямлячись від фасону і матеріалу.

— Мені-б як раз бути модисткою, ремісницею, — заговорила вона, зашпилюючи мені блузку на плечах. — Ось дивіться, як я вам до ладу зробила правила. Воно-б може й добре було...

Вона говорила це усміхаючись, але очі її блискіли при тому вже не циганські, а тихі й глибокі.

— Що добре? — спитала я. — Так, як ви зробили правила?

— Ні, я не про те, а от — ремісницею бачу бо що тепер з мене? „Как с козла, ні шерсть і молока“. Чому-ж ви не морщитесь? Адже віяльна приказка — правда? „Ех-ма! поді проч вигукнула вона знов і тихий вираз пропав з очей. — Настасія Ілівішна! Настасія Ілівішна!

Бабуся з'явилась на дверях, але вже не підтримувати розмови, тільки поглядом: „Ну, що там знов зробили?“

— Де моя сіра, шовкова спідниця? Де воно чорта запропастилась? — звернулась панна до старої.

— І нащо ви, панночко, все оте чорне ймення споминаєте? — спитала бабуся тихим, докірливим голосом.

— Де моя сіра спідниця? — повторила панна, не звертаючи уваги на докір старої.

— Та в гардеробі, де-ж їй бути? Я-ж ото вчора, як ви прийшли, ще вночі її втріпала, а сьогодні раненько ноцідшивала та й повісила; вже-ж у мене все впорядку буде.

— Тонкий натяк, — шепнула мені панночка.

Бабуся тимчасом дістала з шафи сіру, шовкову спідницю. обережно поклала її на стілець, оглянувши подол ще раз.

— А яку блюзку надінете? — спитала у панночки.

Панночка на хвилину замислилась, поклавши палець на уста.

— Ще не знаю, сама виберу, — зважила врешті.

— Так що-ж, хіба всі виймати?

— Усі. Чого-ж ви дивуєтесь? На якого біса їх шити, коли не носити?

Бабуся з видом мучениці почала здійсмати з шафи блюзки.

— Ось подивіться! — гукнула панночка до мене. Ви вже там скінчили? Ну, то йдіть сюди на пораду. От оця біленька: матерія гарна, а пошита — мішок мішком. Проклята швачка, щоб їй пусто! Ось, погляньте, я надіну. Правда-ж, мішок?

Я сказала, що справді трохи незграбно пошито.

— Ну, і к дияволу її, коли так! — рішила панночка, зірвавши з себе і кинувши додолу блюзку. Бабуся зараз-же здійняла її, струснула і повісила

в шафу. Панночка почала приміряти і показувати мені одно убрання за другим, гостро критикуючи їх та вкуші з тим пильно придивляючись, яке вражіння робить на мене її великий гардероб. Приміряючи, вона запевне не мовчала.

— Оця червона нічого собі, але не для дня, для вечора. Оця блакитна мені часом до лиця, але не сьогодні. Ви певне думаете, що мені блакитне ніколи не до лиця? Помиляєтесь: я з тих чорнявих, що мають право і на блакитне... Ну, скажіть же, що мені надіти? Може оцю, шотландську? Вам мусить подобатись: просто і строго.

— Ну, не дуже-то строго, — усміхнулась я, глянувши на шовкову блюзку з шотландської картої, синє з червоним, матерії, з дорогими прошвами і стрічками.

— Вам ще й це не строго?—здивувалась панночка.—Ну, то ви квакерша, коли так. А я все-таки це надіну, це буде *simple et distingué*. А щоб вам догодити, надіну не сіру, шовкову спідницю, а чорну, вовняну. Няня, давайте чорну спідницю!

— Тепер уже чорну? Вона-ж не вичищена, ви-ж цього ранку її так вдостоїли...

— То чистіть зараз, та скоріш. Стійте, стійте. дайте перше спідню, червону, шовкову спідницю, бо я не знайду, тут сам чорт ногу зломить, шукаючи.

Бабуся хутенько знайшла потрібне убрання і вийшла в садок чистити чорну спідницю. Панночка, одягаючись, так зашелестіла і зарипіла шовками, що нерви мої не витримали цього прикрого для мене шелесту і я вийшла й собі слідом за бабусею.

В садку, на садовій канапці вже була розігнана чорна спідниця і бабуся то біла по ній, то чистила щіткою, все щось мимрячила до себе. Побачивши мене, вона зараз вдалася до мене з фаміліярністю, властивою старим слугам, надто московським:

— Чисте горе мені з „барिशнею“¹⁾ з Аллою Хайловною, значить. Отак, як бачите, день-у-день, одно чисть, одно витріпуй, та ще й так: бачиш, старасешся, от, думаєш, догожу; а воно, вись, уже й непотрібне, подавай инше. Це ж не біда і нічого, „дело господское“²⁾, та тільки-ж нехай так. прости господи, без толку. І в чому вона така вдалась? Здається-ж, родителі хороші, хороше господо“³⁾, папаша — генерал, мамаша — професорська дочка, сестриці старші в інституті були, за хороших людей заміж повиходили. Ну-но, все то балощі! Найменша, мизиночка, та й от, господь послав іспитаніє — на здоровля непадала. Хоч-би помогла цариця небесна тут правитись. Уже що тим докторам плачено, уже за тих грошей по всіх усядах розсіяно—і-і-і, не читати!

З відчиненого вікна чутно було голос Алли Хайловни, що виводив з иритиском на фертах:

„До самої зарі, до рабсвета
Он жарко мене целовал...“

¹⁾ Панночкою.

²⁾ Діло панське, панам так і слід.

³⁾ Порядні пани.

Панночка сиділа коло вікна, за столиком перед зеркалом, на столику горіла спиртова лямпочка і грілися щипці для завивання волосся. Від часу-до-часу панночка відділяла пасмо свого чудового, чорного волосся, навивала його на щипці і тоді воно тріщало.

Няня поцесла в хату вичищену спідницю, і за якийсь досить довгий час Алла Михайловна вийшла з хати убрапа в червоному капелюшку і з червоною парасолькою в руках.

— Ходімо трохи пройдемось, — сказала вона мені, беручи мене за руку.

— Гаразд, — відповіла я, — до речі, мені вже й додому пора, як бачите, я вже й забарялась.

— Ну, додому ще поспієте! Ми от підемо через сад отеля „Россія“, а потім зайдемо в міський сад на музику—вже хутко шоста година.— Тут вона глянула на маленький годинник, пришилиений брошкою-кокардою до станика.— Еге-ж, послухаємо музику, подивимось на людей, там певне зустрінемо Анатоля, я вам його представлю.

— Ні вже, пощадіть мене від такої знайомости принаймні хоч сьогодні, — сказала я сміючись.

— Ага, просите пощади, боїтесь за свій спокій!—дражнила мене Алла Михайловна.

— Справді, боюсь, — відповіла я. — Сьогодні море, он давіться, яке гарне, ото-ж я боюсь, коли-б пан Анатоль не зіснував мені вражіння своєю особою і розмовою.

— Чого ви так гостро до нього відноситесь, хіба ви його знаєте?

— Його не знаю, але таких, як він, бачила доволі. „Серцеїд“—це далеко не новий і не оригінальний тип.

Розмовляючи так, ми йшли кипарисовою стежкою вниз до вулиці, тією самою стежкою, що, здавалось, кінчалася морем, але в дійсності вона кінчалася сходами, доволі крутими, і замикалася зеленою фірткою; та зелена фіртка була немов ґраницею зеленої країни, з якої ми власне виходили. На вулиці було страшенно гаряче; тонкий, пухкий, білий порошок утавав над дорогою, мов дим, навіть від найменшого доторкання, а тут ще над вулицею будувались дві великі каменисті і раз-у-раз проїздили з навісним брязкотом вози, навантажені будівничим матеріялом; через те цілі стовпища куряви застиляли світ і сивим шаром укривали придорожні кипариси, туї та інші дерева, що оточували немов високим муром панські вілли, яких було багато на цій вулиці, далекій від центра і базарів.

Алла Михайловна на вулиці прискорила ходу і старалася як-мога закритись від куряви парасолькою; з одного боку вона досить високо підняла чорну сідницю, так що сідня червона миготіла як жар; з другого боку сукня черкала по землі і вже була сива від куряви, але панночка того не завважала.

— Фу!—промовила вона, скопилівши носика.— Як брідко стало на цій вулиці, відколи ці дома стали будуватись. І що за дурна фантазія—розвозитись будувати, коли починається сезон,—будували-б собі зім'ю, коли нікого нема.

— Як то, нікого нема?— сказала я. — В Ялті цілий рік живуть люди.

— Ах, я про тих не думаю! Але-ж зимою тут нема нікого de la société¹⁾). Подумайте, якою я прийду на музику!

— Справді, шкода вашого убрання. — завважила я, думаючи про Настасію Ілінішну, що так старанно чистила ту спідницю.

— Убрання то не шкода, я тут у цій противній Ялті одягаюсь мов куховарка — ні за що не пішла-б так по Москві! Але мене шкода: при таких злиденних костюмах треба, щоб хоч натуральна врода виручила!

Мені здавалось, що вона напрошується на компліменти, але тоя у неї був щирий.

— Справді, тут неможливо гарно убратись. Ну, от, наприклад, мій капелюшок: вчора я збігала всю Ялту і знайшла оце дрантя за десять рублів. А швачки тут, а магазини?—і дорого і брудко!.. Страх, як тут усе дорого!

Мене здивував цей незвичайний у неї приступ економности.

— Мені здавалось, — промовила я, — що вас не дуже лякає дорожнеча.

— Так-то, так, а все-таки... Мені татко дав тисячу рублів на сезон, я доїхала, прожила два з половиною тижні і знаєте, скільки маю тепер? Двісті рублів! Ха-ха-ха! — Вона весело і дзвінко засміялась.

В цю хвилину назустріч нам ішов молодий

¹⁾ З „товариства“.

робітник з відром зеленої фарби в одній руці і з великим квачем у другій; з квача капотіла фарба і лишала на білому закуреному тротуарі зелену доріжку, неначе висипану дрібним листям. Робітник був ще дуже молодий, утлий хлопець; відро було для нього тяжке, піт котився рясними краплями з-під низенької, смушевої, татарської шапчини на темне мов бронзове чоло; хлопець як раз утирався замазаним рукавом, порівнявшись з нами, і через те його квач прийшовся як раз у рівні з червоним капелюшком Алли Михайловни, так що мало не лишив на ньому зеленого листочка. Алла Михайловна відхилилась так раптово, що мало не штовхнула мене з тротуара, і скрикнула хлопцеві:

— Посторонись, любезний, посторонись! От мужлан!—додала трохи тихше.

Хлопець трохи збочив і руку з квачем заложив за спину, щоб не зачепити панну, але при тому кинув такий погляд у наш бік, що мені стало ніяково. Не знаю, чи завважила той погляд Алла Михайловна і чи вміла вона прочитати в ньому і зрозуміти той страшний, фатальний антагонізм, — темніший, ніж чорні очі молодого робітника. Не знаю, чи й хлопець побачив той погляд, що панна кинула йому вкупі в призириливими словами. Але я бачила обидва погляди і мені стало страшно — в них була ціла історія.

Хлопець давно вже поминув нас, а я все думала про його темний погляд і може через те пусті речі, безжурне щебетання мосі бесідниці робили на мене якесь тяжке, сливе трагічне вра-

жіння... Відна „червона шапочка“ бігає собі по густому лісі, ганяючись за барвистими метеликами, не думаючи, що буде, коли сонце зайде і кривава заграва розіллється по лісі, пташки замовкнуть, метелики поховаються під листочки, а серед темних кущів засвітяться диким вогнем вовчі очі.

— Mon petit Chaperon Rouge, ne va pas dans la forêt¹⁾, я не чулась, як промовила це вголос.

— П у а le loup qui va te manger²⁾,— докінчила панночка і засміялась.— О, не бійтесь, я того вовка не боюсь, у мене єсть на нього свої заміри.

Я глянула на неї здивовано:

— Які заміри? Які можуть бути у неї заміри?

Вона все весело усміхалась.

— Я знаю, ви натякаєте на Анатоли...

Ах, от що!.. Прийшлося мовчки прийняти такий зворот розмови.

— Ви може думаете, що я вже „страждаю“? О, ні! Тільки він мене інтригує, це правда. Знаєте, яка думка займає мене? Взяти-б і закрутити голову серцеїду, та так закрутити, щоб він просто збожеволів, а тоді сказати: Adieu!— і поїхати собі в Москву, а він тут нехай „страждає“. От була-б штука! Чорт мене побори! — Вона тільки-що налагодилась по-циганськи взвизгнути, але завчасу втрималась і затулила рота рукою. — Що це я, божевільна! Адже-ж ми на вулиці!

Ми власне стояли вже перед входом у сад

¹⁾ Моя Червона Шапочко, не йди в ліс!

²⁾ Там є вовк, то він тебе з'їсть.

отеля „Россії“. Алла Михайловна спинилась, згорнула парасольку вибила нею порох на своїй сукні, потім хусточкою обтріпала парасольку і блюзку, попросила мене подивитись, чи в порядку її волосся і капелюшок, сховала хусточку, знов розкрила парасольку і підбрала сукню, на цей раз краще уважаючи на симетрію. Властиве тепер не було великої потреби підіймати сукню, бо в саду стежки були висипані морським грубим піском, а вулиця з курявою знов зосталась за фірткою.

Ми йшли стежкою через сад, раз-по-раз стріваючи паряжених дам з гордими мінами і паничів, що йшли модною походом, ступаючи на п'яти, розхитуючись і здійнявши плечі вгору.

— Алла Михайловна, — заговорила я, — нащо вам здався той Анатоль? Залишили-б ви краще цю „штучку“, як ви це звете.

— Нащо мені здався? Кажу-ж вам, це мене інтригує. І знаєте, що я вам скажу? Вам це повинно подобатись, — я це роблю почасти для ідеї.

Я тільки глянула на неї широким поглядом.

— А так, для ідеї—ревааша! Він певне вже немало жінок заставив страждати, так отже нехай тепер спокутує.

— Ні, Алла Михайловна, мене ваша „ідея“ не чарує.

— Чом?

— Бо цей ваш „реванш“... як-би вам сказати?... от, як у вас у Московщині кажуть: „Овчинка виделки не стоїт“¹⁾.

¹⁾ Не варта шкірка за виправку.

Алла Михайловна раптом почервоніла.

— Що-ж робити! Я до інших ідей не здатна, це не моя спеціальність—ідеї... А звідки ви знаєте, що не стоїть „виделкі“? Все-ж таки ви не знаєте Анатолія.

Мені здалось, що її трохи образив мій тон, і я постаралась змінити розмову. Взагалі розмова з Аллою Михайловною почала втомляти мене. Темі у нас мінялись часто, швидко й без мети, як барвисті шкельця в калейдесконі. Я була рада, коли ми спивились перед брамою міського саду, де снувалась публіка, входячи і виходячи.

Я подала руку Аллі Михайловні.

— Бувайте здорові, тут ми розійдемося: я піду додому.

— Як-же це?—запротестувала вона, затримуючи мою руку,—а я думала, що ви підтримаєте мені компанію в саду: Якось навіть непривітно самій прохожуватись.

— Ну, нічого, у вас багато знайомих, когонебудь знайдете,—почала я вмовляти її, коли завважила, що вона мене не слухає, а дивиться кудись у глибину вхідної алеї розпаленим поглядом.

— Анатоль іде!—шепнула вона мені, стрепнувши мою руку.

Оддалік показався панич у ясному англійському костюмі, в жокейській шапочці і з бичиком у руці. Він ішов тією самою модною походою, що паннічі в готелі „Россії“. Обличчя його я не могла роздивитись, бо він був ще досить далеко.

— Ну, то тим більше: до побачення!—сказала я і визволила свою руку.

Алла Михайловна вже не стримувала мене, навіть не глянула на мене, прощаючись. Вона стояла в гордій позі, голова була підведена тим самим рухом, що на портреті, який я у неї бачила, і вираз лица був той самий, тільки на яро-червоному тлі парасольки і капелюшка це виходило ще більш „по-циганськи“.

Панич наближався до брами, недбало помахуючи бичиком. Я пішла собі геть від брами, але не додому, як сказала Аллі Михайловні і як справді було замірялась. Море приваблювало мене. Воно розстигалось ген-ген, широке, спокійне і ніжно рожеве. Я запрагнула того рожевого спокою, він мені був конечно потрібний після втоми цього дня. Я спустилась до самого моря сходами, що ведуть з набережної до маленької просторони між так званим „сквером“ і міською купальнею. Це єдине місце в Ялті, де можна сидіти просто на піску, а не на лавці, і бачити, як хвиля вільно розточується по березі, не розбиваючись об підмурівок набережної, чи об величезне каміння, навмисне накидане вздовж підмурівку, щоб захистити його від нападу моря. Це єдине місце, де навіть у „сезон“ можна побути хоч п'ять хвилин у самотині.

Сонце вже ховалось за гори, хоч було ще не пізно. Місто вже було покрите довгою тінею гір, тільки вузький краєчок берега передо мною ще блищав від останнього проміння. Узгір'я, геть далеко за молотом¹⁾, темносиньою хмарою спу-

¹⁾ Мол — мур, введений в море для захисту пристані.

скалося в море і все темніло, темніло... По рожевій площині моря пробігали то золоті, то блакитні іскри, міцялися, блідли, а вкупі з ними блідла й рожева барва. Аж ось рожева барва зникла, повіяв раптовий вітер, хвиля смлеснула голосніше, освітлений красчок берега почорнів, тінь швидко побігла геть аж на середину моря, що вкрилось дрібненькими білими гребінцями. Потім так само раптом зникли гребінці й вітер, а море знов стало спокійне, гладеньке, тільки сизе як голубині крила. Це впало зненацька літнє смеркання, впало, затремтіло і знов заспокоїлось. Далеко-далеко на самім горизонті леліло опалове світло—сонця відблиск; для Ялти сонце вже зайшло, але для степу за Яйлою ¹⁾ ще світило. От ще хвилинка, і горизонт стане фіялковим, ще хвилинка, і місяць урочисто впливе з моря і простеле до самого берега широку, золоту, прозору путь, устануть зорі над горами і ясною громадою ітимуть за місяцем, віддалік, немов шануючи його чарівну владу. Я ждала тої хвилини, того тихого, величнього, триумфального ходу світачів небесних...

„Та-ра-ра—бум-бі-я!“—гримнула раптом мідяна оркестра з міського саду, пробиваючись крізь гомін людських кроків і голосів. Я стрепенулась, мов збуджена зо сну. Тут-же, коло мене так близько, по-над камінною огорожею скверу снувалася рухома юрба людей, жадібна втіхи, гоміну, чаду,—а я ще марила про спокійні, стихійні радощі! Марна мрія!

¹⁾ Яйла—гірський кряж, що оточує Ялту і виділяє її високою полониною від степу.

Я встала і хотіла йти додому, коли це вгорі над сходами почувся голос Алли Михайловни. Я стала в затінку під купальнею, мені не хотілось тепер стрітися з нею. Мені добре видно було її постать у прозорій сутіні літнього вечора. Вона стояла взявшись під руку з Анатолем і стукала парасолькою по камінній огорожі. Мені видно було тепер зовсім виразно лице Анатоля. Чогось я зложила собі про нього думку, що він мусів бути кращим, ніж як я бачила його тепер. Звичайне, прилизане обличчя... Коли ми бачимо на картинах такі обличчя, то кажемо, що вони намальовані погано, партацько, немов з картону вирізані і лаком наведені. А проте такі обличчя в натурі бувають дуже часто. Вони обов, Анатоль і Алла Михайловна, тримались дуже близько одно до одного, він притискав до себе ліктем її руку, а вона черкалаєть капелюшиком об його жокейську шапку.

— Так що ви говорили про мене з Трапипським? Кажіть зараз!—допитувалася вона в Анатоля—Кажіть, а то я вам шапку в море закину!—Вона замірилась зірвати з нього шапку, але він перейняв її руку.

— Ага, от ви і в полоні! Але перемога робить мене добрим: міг я-би не сказати, та вже скажу. Ми з Трапипським ішли в заклад, що ви не відважитесь проспівати на самоті зо мною: „Ми в тішіне, на вдіне...“

— Ого! я не відважусь? Я-б зараз заспівала, як би не на вулиці.

— Ловлю вас на слові, ходім у сад, у бічну алею!

— Що-ж, і ходім!

Пара подалась прудкою ходою через вулицю в сад.

Днів через два після того вечора я сиділа собі на балконі в міському саду, в курзалі, і читала. Коли це хтось кинув мене на ймення. Я глянула вниз. Алла Михайловна кивала мені рукою.

— Ідіть лиш до мене! Киньте к бісу ті журнали, рятуйте живу людину!

— Кого рятувати? Хто гине?—спитала я.

— Мене рятувати! Я гину від нудоти!—В голосі панночки брєніла нервова потка.

Я зійшла до неї вниз. Зблизька я відразу завважила, що вона якась роздражєнена, в очах неспокій. Вона держала в руках великий, товстий листок магнолії і ламала його на дрібні шматочки; розкрита парасолька валялась тут же на землі.

— Чого-ж це ви так нудитесь?—питала я її, привітавшись.

— А що-ж маю робити? Які-ж тут забави у цій пекельній ямі, де собаки казяться від спеки, а люди від нудоти?

— Ви, здається, знайшли були собі розвагу?..

— Це ви про Анатоля? А ну його к чорту! Я зірву з ним знайомість.

— Давно-б так,—завважила я.

Але панночка, не слухаючи, провадила:

— Що він собі думає? Ви знаєте, що він мені виісалив учора, коли я не схотіла їхати з ним удвох на Учан-Су?..¹⁾ Сами зважте, чи

¹⁾ Учан-Су—гірський потік з водоспадом в околиці Ялти.

можна-ж порядочній дівчині їхати з ним удвох аж у гори?

— Коли ви питаєте моєї думки,—почала я...

Але панпочка знов перебила:

— Звичайно, я не хотіла і не поїхала; тоді він розізлився і ляпнув: „З вами светськімі баришнями, чиста чудота, — воловодіння безконечне! Не вмiсте ви бути пі до кінця щотливими, ні до кінця розпусними, але все наполовину“. Так і сказав, „розпусними!“ Нахал! за кого він мене має?

— Слухайте, Алло Михайловно, я не буду читати вам мораль, бо все одно ви її слухати не будете, а тільки скажу, що краще залишити французенкам тіі реванші, — нам, слав'янкам, вони не по темпераменту.

Алла Михайловна стрепенулась.

— Французенкам? Хіба ви що знаєте? Чули про неї?

— Про кого?—здивувалась я.

— Про mademoiselle Girod, ту руду французенку! Вона руда, як вогонь, і вбирається звичайно в зелене.

— Бачила якусь подібну, але що нам до неї?

— Вчора Анатоль сказав: „От mademoiselle Girod напевне була-б одважніша вас, il n'y a que les françaises pour ces escarpandes là!“¹⁾ Ви так мов-би чули це. Скажіть, як вам здається тая Girod? Правда-ж, вона погана, як смертний гріх?

¹⁾ Ті французенки здатні до таких догулянок.

— Не знаю, справді, я не придивилась. Однак, Алло Михайловно, тут гаряче стояти. Може ходім у читальню.

— Ах, що ми там не бачили? Там ще гірше, бо душно.

— Ну то ходім погуляємо, в парк чи що.

— Бійтеся бога! така спека! Я тільки-що з гори, та й знов на гору.

— Ну, не хочете ходити, — поїдемо човном, сьогодні вітрець, під вітрилами було-б чудово!

— Щоб я поїхала на човні, та ще під вітрилами? — Алла Михайловна замахала руками. — Ні за що в світі! Мене захитає зараз. Та я й взагалі не люблю вашого „прекрасного“ моря; як дивлюсь на те коливання, то якоеь тошно робиться. Мені здається, що то більше так для „годиться“ розпадаються: ах, море! ах, море! А як сказати по ширості, — вода та й годі. Ми не земноводні...

Мене починала дразнити і ця розмова і спека; я вже думала, як-би мені втекти від Алли Михайловни. Коли це вона разом змінила топ.

— Милая, голубочко, ходім їсти морожене!

Вона сказала це так якоеь по-дитячому, щиро, що моя досада на неї минула.

— Ну, гаразд, — згодилась я, усміхнувшись, — тільки я не хочу тут в саду, якоеь противно серед дороги.

— Ні, ні, ми підем у павільйон, це-ж на морі, вам повинно подобатись. Ви будете собі на своє прекрасне море дивитись, а я на людей.

— Хто більше побачить!..

Ми пішли їсти морожене в приморський па-

вільон. Алла Михайловна зайняла місце за крайнім столиком, найближчим до вулиці, я сіла за тим-же столиком напроти. Море тут-же коло нас билося об стовпи. Я поглянула вниз на нього і мені стало жаль „свого прекрасного моря“,—його темно-зелена оксамитна хвиля ледве просвічувала з-під сміття: шкурки з кавунів, насіння, жовті смуги і якісь червонясті завої напливали від байдаків і парохода з нафтою, що власне вигружався в пристані. Там-же стояв, розводячи пари, другий пароход, з вуглем, чорний, плесковатий, мов черепаха, — він кидав короткими вибухами дим з труби і розпускав сажу по всій пристані. Маленький катер ¹⁾ з дрібним і проникливим ляскотом виїздив за мол, човники на веслах і на парусах снувались по затоці. Перед купальнями виринало безліч людських голів. Гомін, свистки, гукання, дзвінки.. І все-таки увесь той гамір не міг покрити гомону переможного моря; увесь той бруд покривав тільки прибережні хвилі, а там, за пристаню розстилався чистий, синій простір і не було на ньому плям, тільки одблиски хмар золотистих по ньому гуляли, а далекі човни з вітрилами здавались великими білими метеликами. Горизонт починав мене вабити непереможно..

Коли це Алла Михайловна торкнула мене і скрикнула. Я обернулась.

— Дивіться, вони! — Алла Михайловна показувала мені поглядом на набережню.

Посеред вулиці їхала пара верховців — пан і

¹⁾ Паровий байдак.

пані, Їхали швидко, в чвал, вимахуючи нагайками; тільки порівнявшись з павільоном, трохи затримали біг свій. Я пізнала в панові Анатоля. Пані я не знала. Вона була огрядна; на рудому, червонястому волоссі стреміла зелена жокейська шапочка, такої форми, як і в Анатоля. Анатоль, видно, побачив Аллу Михайловну, зняв шапочку і широко махнув нею в повітрі, потім спустив низько, мало не до стремена. Руда пані повернула голову в наш бік, засміялась і схилилась до Анатоля, щось певне говорячи. Далі вони знов вимахнули нагайками і помчали геть.

Алла Михайловна сиділа почервоніла, скляна ложечка в її руці дрібно покотіла об мисочку з мороженим. Мовчки достала вона гроші, розилатилася з кельнером, також мовчки подалась геть з павільону. Я спинила її, щоб попрощатись; вона подала мені руку, все мовчки, не підводячи счей, і пішла. Я дивилась на неї з павільону, як вона йшла вулицею, опустивши голову, забувши розкрити парасольку, що тримала в правій руці; друга вільна рука спускалась безвладно, ясна сукня волоклась по землі. Алла Михайловна йшла нерівно, то швидко, то зовсім спинялась, потім круто повернула з набережної і швидко пішла малою вулицею вгору, немов утікаючи...

Скільки днів минуло так, що ми не бачилися з Аллою Михайловною. Тільки одного полудня, йдучи сквером, я побачила її, як вона сиділа на сходах, що провадили до малого причалу, де прив'язувались човни. Вона сиділа сперши голову на руку, і, здавалось, дивилась на море, що було

неспокійне того дня, переливалось то темною крицею, то ярим смарагдом, гороїжилось грізними бурунами і все частіше доплескувало до підмурівку сквера.

Алла Михайловна була вбрана в чорній амазонці, на голові був маленький циліндр, а в руці бичик. Вона сиділа на найвищому щаблі сходів, але трен амазонки спускався далеко нижче, хвиля часто обсипала його краплями, тільки Алла Михайловна, здавалось, того не завважала. З боку дивлячись, можна було подумати, що вона поринула у спогляданні моря.—це було для мене досить надзвичайно, бо вона нераз казала, що не любить „розводити сантиментів з природою“.

Я підійшла до неї.

— А що, Алло Михайловно, і вас покорило „прекрасне море?“

Вона обернулась і глянула на мене затуманеним поглядом. Я завважила, що очі її були чи втомлені, чи заплакані: невеликі цяти рум'янів виразно почервоніли на білому змарнілому обличчі.

— Море?—сказала вона повагом.—Ні, це мене Лізочка затигла сюди.

Тут я звернула увагу на тоненьку, біляву дівчинку семилітку, дочку сусідки Алли Михайловни. Я знала цю дівчинку. Мати її була учителькою і сливе цілими днями ходила по своїх лекціях, а дівча, знудившись дома само, прибігало раз-у-раз до „тьоті Алли“, що балувала його, цукерками годувала і часто брала з собою на музику. Обидві дівчини, мала і велика, були між собою в щирій приязні; я часто заставляла

їх за розмовою або якою дитячою грою: в такі хвилини Алла Михайловна забувала свою „циганщину“ і здавалася старшою подругою семилітки Лізочки, старшою хіба на два-три роки. Дівча почувало себе зовсім вільно в товаристві „тьоті Алли“. От і тепер воно весело стрибало зо сходів на каміння, стараючись перескочити як можна більше каменів і вернутись на сходи, поки хвиля докотиться до берега. Жовті черевички і подол синього матроського убрання були вже зовсім забризкані водою; я звернула на це увагу Алли Михайловни.

— А справді, Лізочко, годі вже тобі стрибати, та й взагалі тут вохко, ходім.—Алла Михайловна встала.—Це добре, що ви прийшли сюди, може я забарюся на місті, то попрошу вас одвести Лізочку додому, а тепер ходім у сад, проactively тут,—мокро і гоміп цей...

Ми перейшли через вулицю в сад. Там у той час було мало публіки, більше няньки з дітьми, найбільше їх було коло гімнастики та гойдалки; туди-ж побігла і Лізочка.

— Ви, Алло Михайловно, збираєтеся верхи їхати?—сказала я.

— Ні.

— А чого-ж ви в амазонці.

— Так, тепер мода гуляти в амазонках.

Ми йшли з нею на головну стежку і вже проминули будку з музикантами, як вона раптом повернула назад до гімнастики.

— Лізочко!—гукнула вона.

Дівча підбігло до неї.

— Слухай Лізочко, іди.— Алла Михайловна говорила уривчасто, несміло.— Іди на велику стежку, там... на довгій лавці... пан, читає газету... пан, ти знаєш... скажи йому, що ти... що ти... тільки-що була на гімнастиці і що... тьотя Алла з тобою... іди!

— Алло Михайловно!—скрикнула я,—Лізочко, не йди!—Але дівча вже бігло швидко поміж лавками на головну алею і не чуло мого поклику.

— Алло Михайловно!—повторила я мимоволі з докором.

Панночка тим часом сіла на найближчу лавку і швидко-швидко збивала з-під ніг камінці бичиком. Вона густо почервоніла, але виправдувалась:

— Що-ж я сказала? Я нічого не сказала... Лізочка його знає і сама підійшла-б до нього...

Я вже мовчала і старалась не дивитись на її обличчя.

За хвилину дівчинка вже бігла до нас.

— Ну, що?—питала її Алла Михайловна, забувши про своє збентеження.

— Нічого,—відповіла мала.

— Як нічого? ти-ж бачила пана? Що ти сказала йому?

— Я сказала, що я прийшла на гоїдалку, і ви прийшли зо мною, що ви тут сидите.

— Ну, а він що?

— А він каже: „А, сидить? ну добре, нехай сидить...“ Потім взяв і пішов.

— Куди пішов?

— У курзал.

Алла Михайловна поблідла і глянула пацерад

себе широко розкритими очима; гнів і розпач одбивався в них.

Я послала Лізочку на гоїдалку і почала вмовляти Аллу Михайловну йти додому, але вона не хотіла.

Згодом ми почули чийсь кроки на стежці, закритій від нас кущами, і голос, що мугикав шансонетку:

C'est pas de la soupe ça,
C'est pas de la soupe ça.

— Іде...—шепнула панночка і раптом випросталась гордо.

Справді, з-за кущів вийшов Анатоль і наближався до нас своєю недбалою ходою; порівнявшись з нами, він торкнув рукою свою шапочку, кинув крізь ріnce-pez невиразний погляд на Аллу Михайловну і подався далі до брами. Через скілька кроків він знов завів:

C'est pas de la soupe ça,
C'est — du — chocolat!..—

Вийшов з брами на вулицю і зник у юрбі.

Алла Михайловна схопила мене за руку і здавила так, що я мало не скрикнула. Я глянула на неї: обличчя у неї було таке, що вона от-от мала заридати.

— Алло Михайловно! схаменіться! Ходім звідси, ходім!—І я повела її в курзал, в уборну.

Там вона впала на канапу і спазматично заридала. Потім зірвалась, ухопила мене за руки і, стискаючи їх та припадаючи до мене, вагово-

рила поміж риданням щось невизначно, як маячіння.

— Так... так і треба... Ненавижу... його... і себе... ой, болить, болить, тут болить... — і вона схопилась за груди.

Я дала їй води, переждала перший напад, потім порадила їй їхати додому, бо навряд чи могла-б вона йти. Вона встала і подалась до дверей, однак спинилась, мов що згадала, підійшла до зеркала, поправила волосся й циліндра, попросила у мене мій вуаль, запл'ялась ним і тоді вже пішла. Я покликала Лізочку, посадила її у фаєтон з Аллою Михайловною та й сама мусіла поспішати додому, бо по набережній свистів вітер і розлютоване море кидало бризки дощем геть аж до магазинів на набережній. Але небо синіло, як і перше, і сонце вигравало гарячим золотом на заламах велетнів-хвиль. То була весела літня буря...

Тої-ж доби увечері сиділа я собі дома і писала листи. Коли це хтось постукав у двері. Я не сподівалась нікого до себе в гості, думала, що може служниця хоче увійти, отже я промовила: зайдіть! не покидаючи писання. Двері ринули, але ніхто не увійшов. Я обернулась. Дивлюсь—на порозі стоїть Настася Ілінішна!

— Настася Ілінішна! ви? що?—Може з панночкою не гаразд?

— Ох, не гаразд, не гаразд, баришня-голубушка! Я вже й не знаю, що це таке? Вчора ще були зовсім здоровенькі, а сьогодні голова ранком заболіла. Я казала: не йдіть, панночко,

на музику, вітер, ви нездужаєте. Так де-ж тобі—не слухають. А тут ще та Лізка причепилась... От і біда Ах, гріхи!..

— Що-ж, Алла Михайловна дуже слаба?

— Лежать; дохтор був, сказав лежати... А я до вас,—тут стара вклонилась мені, — Алла Михайловна просять до їх пожаловать¹⁾. Самі-ж вони тут,—ні поради, ні розваги, що—з мене дурної за порада? Я і то голову потеряла.

Бабуся почала втирати очі хвартухом.

— Не журіться, може воно ще й не так погано, як здається,—потішала я стару, збираючись тим часом іти з нею.

Всю дорогу, поки ми їхали, стара охала та бідкалась. І паніочки їй шкода, і страшно, що „папаша й мамаша“ скажуть, чом „недосмотрела дить“.

Аллу Михайловну я застала в ліжку, в тій хаті, де колись ми з нею міряли блюзки. Тепер мені, при вході в хату, найперше кинувся у вічі образ, великий, у золотій шаті, і лампада перед ним. Раніш я його там не помічала. Алла Михайловна лежала, разметавшись, чорне волосся густою сіткою вкривало білу подушку, очі горіли, обличчя палало, з одкритих уст виривалось коротке, хрипле, часте дихання.

— Ах, ви прийшли!—привітала вона мене і простягла мені гарячу вохку руку.—Скажіть мені, порадьте, що мені робити? Я пошлю мамі телеграму, нехай приїде, а то що-ж це таке? Я тут сама, я хвора, я може умру...

¹⁾ Завітати.

Голос у неї ослаб, став тихий, тоненький, немов дитячий. Видно було, що вона дуже перелякана, але прихід свіжої людини мов-би додав їй трохи охвітності.

Я запевнила її, що вона зовсім не має дуже слабого вигляду, відрадила посилати телеграму; стала розпитуватись, які ліки порадив доктор і що їй звичайно робить в таких випадках; поклала їй на голову компрес. Вона потроху заспокоїлась, наказала Настасії Ілінішні дати мені чаю, потім взяла мою руку і притулилась до неї гарячим обличчям.

— Знаєте, я не думала, що ви така мілая, у вас такий часом бував неприсутній вид. Не спортець, я знаю, я вам часто здаюся дурочкою; що-ж, це не дивно...

Я просила її залишити такі розмови і не турбуватись.

— Ні, ні, я не турбуюсь, — відмагалась вона, — я хочу вам сказати, що я зовсім почувуюся з вами вільно. Я і в Москві зпала таких, як ви...

— Яких-же це „таких, як я?..“

— Таких... Інакших, ніж я... Тільки вони всі якісь непривітні, з ними холодно, вони говорять, немов жалуючи своїх слів, так мов-би їм шкода „метать бісер“. І все кудись спішаться, все їм ніколи...

Я усміхнулась:

— Ну, то я не така, бо я нікуди не спішусь і часу маю більше, ніж треба.

— Ах, я не об тім... Вона одкинулась на подушку, закрила очі і замовкла, потім через хви-

лину знов почала:—Знаєте, одна моя кузина ходить на фельдшерські курси...

Мені здалось, що це вона почала впадати в непам'ять, але вона була притомна.

— Ця кузина вмовляла і мене вступити на курси, каже, що це інтересно: наука, товариство, кружки... Папа і мама дозволили-б, тепер навіть мода, наприклад, колективні курси, (фельдшерські, то ні...). Ну, я пробувала, достала програми, але це так нудно, я нічого не розумію, я не звикла учитись. Я ще дурнішою здалася собі, як глянула на ті програми... Ні, з мене нічого не буде... От, мені мама каже: „займісь музикою“. Ну, що з того? У мене сестра консерваторка, мучилась, мучилась, виламувала пальці і всім життям труїла своїми вправами, а тепер навіть не грає,—вийшла заміж... Чому ви чаю не п'єте? Няня, дайте варення!

Після чаю вона знов вернулась до своєї теми.

— Кажуть, я егоїстка... Правда, я можу робити тільки те, що мені приємно. Тільки я часом не знаю, що власне мені приємно... Я хотіла-б знати, чи то всім буває так нудно і противно, як мені?.. Ви певне думаете, що це я химерую через те, що... ви знаєте, про що я натякаю.. тільки я і без того часом так думаю... А що до того, мені тільки досадно на себе: я поводитись, як дурна дівчонка, і він може подумати, ніби я справді за ним гину, а мені наплевать.

Це був перший різкий вираз у неї за весь вечір.

— Алло Михайловно.—перебила я її,—я ду-

маю що вам шкодить так багато говорити, може-б ми краще почитали що-небудь?

— Ну, добре, — згодилась вона, — он там на столику новий роман Гур, я недавно купила, ще й не читала.

Я взяла ту книжку: „L'Amour moderne“ здається. Книжка була маленького формату, видання гарненьке, з тонкими малюнками, на обложці в червоному тоні якісь фігури ледве прикриті серпанками, у викручених позах, з дикими виразами, так немов вони кудись женуться несамотовито, чи корчаться в танцю св. Віта.

Я почала читати книжку вголос. Французькі каламбури, коротенькі розмови, ексцентричні афоризми, описи, повні тонкої розпусти думки і фантазії, чеплялись одно до одного, мов кільця на ланцюжку з барвистого паперу. При одній надто „ризиковній“ сцені я глянула на Аллу Михайловну, — вона вже не лежала, як перше, з закритими очима, вона спиралась на лікоть, підвівши голову, і дивилась на мене палко, розширеними очима, затримувала дух, ловлячи кожне слово романа з жадібною цікавістю.

— Ну, чого-ж ви спинились? — прикро обізвалась вона, коли я зробила павзу.

— Я думаю, на сьогодні годі, — сказала я, закривши книжку.

— Е, ні, читайте, читайте, це так інтересно! Як вам не сором — на самому цікавому місці взяли і покинули!

— Мені здається, це вам дражнить нерви, а ви ще слабі. Нема у вас іншої книжки?

— Єсть там, на полиці, тільки то все старі, читані.

— Я розглянула книжки, все більше французькі *Demi vièrges, Contes jaunes, Pour lire au bain...* Були і російські: Розкази Лейкіна, романи Ясинського...

— Це у вас в дому ці книжки? — спитала я.

— Ні, це тут, у Ялті...

Я завважила на де-яких книжках помітку: Anatole B...

— Так не будете далі читати Гур? — допитувалась Алла Михайловна.

— Ні, не буду. Може ви позволите принести вам завтра яку иншу книжку.

— Иншу... яку-ж?

— Не знаю ще, яку-небудь спокійнішу.

— Я не люблю „добродетельних“ книжок pour les enfants sages!¹⁾

— Ми виберемо що-небудь без „добродетелі і порока“.

— Ну да, больничну літературу, для сухотників. Що-ж, мені це як раз до речі...

Вона починала капризувати.

— Як хочете! — сказала я. — Будем читати Гур'а, тільки вже не сьогодні. Уже пізно, вам спати пора, та й мені буде страшно йти додому! Добраніч!

Я одяглась, попрощалась і подалась до дверей. Алла Михайловна завернула мене:

— Ходіть сюди. Ви сердитесь?

— Запевняю вас, що ні.

¹⁾ Для чемних діток.

— Quelle cachottière! ¹⁾. Ну, добраніч... При-
несіть завтра книжку, будем читати.—Вона усміх-
нулась і слабо стиснула мою руку.

Коли я прийшла другого дня, Алла Михай-
ловна лежала ще, але не в ліжку, а на кушетці,
одягнена в довгий сіро-блакитний пенюар. Облич-
чя у неї було свіжіше і погляд спокійніший.

— А що, принесли книжку? — зустріла вона
мене.

-- Принесла.

— Яку?

— Тургенева.

— А, Тургенева... — протягла вона апатично.

— Простіть, справді, я повинна була-б дума-
ти, що може-ж ви його недавно перечитували.

— Перечитувала? Ні, я його не читала. У
нас „класіков“ проходили тільки до Пушкіна.
Правда, в хрестоматії було там щось, „Безін-
луг“ здається, і ще не пам'ятаю що... так, дитя-
че... А це, що ви принесли, інteresне?

— Не знаю, як вам здасться.

— Ну, читайте, побачимо.

Я розгорнула книжку і прочитала епіграф:

„Счастливые годы, веселые дни,
Как вешняя води умчались они...“

Алла Михайловна поправила подушку і лягла
вигідніше.

Прочитавши перших дві-три сторінки я спи-
нилась, щоб одвести голос, і почула голосне,

¹⁾ Що за скритниця.

мірне дихання Алли Михайловни, — вона спала, підклавши руку під щоку; з-під подушки виглядала клинче : червоняста обложка „Amour moderne“...

Алла Михайловна швидко поправлялась, тільки ще не виходила на місто. Вона частенько присилала мені записки, просячи одвідати її. В записках завжди були скарги на невітську нудоту, і справді видко було, що панночка нудилась: у рухах її пробивалась апатія, в голосі нервовість. Розмова її часто переривалась позіханням. Часто ми просиджували цілі години мовчки над яким-небудь шиттям. Навіть в убранні Алли Михайловни з'явилась недбалість, вона все більше ходила в пенюарі і покинула завивати волосся.

Тим-то я трохи здивувалась, коли застала її одного разу перед зеркалом, чепурну, завиту. Вона припудрювалась, повертаючи голову то в цей, то в той бік, як горобчик.

Побачивши мене, вона схопилась і жваво покликнула:

— Ах, мілая! От добре, що ви прийшли, я вам покажу свої обновки! Це мені мама прислала сьогодні. Дивіться! Та де-ж це вони? Настасія Ілінішна! Десь чорт ухопив мої обновки!

— Ну, ну, вже знов споминаєте погань, прости господи!—воркотіла бабуся, але видно, що вона тішилась поворотом доброго настрою у своєї панночки.

Настасія Ілінішна дістала з комоди старанно

зложені речі: блюзки, стрічки, кружево і т. и. Алла Михайловна тішилась тим усім, як дитина.

— Ах, просто Москвою запахло! Це все з Кузнецького Моста!.. І як-би ви бачили того, хто привіз це все!

— А хто-ж привіз?

— Маліновий чертьонок! — панночка залилась сміхом. — От не сподівалась я його тут бачити і, правду кажучи, було зовсім забула про нього. Я його знала юнкером, такий він був незграбний, смішний, на устрицю схожий. А тепер—дивлюсь: гвардеец, форма с іголочкі, fichu turlutu-tu! Куди, куди! Мені тільки досадно, що він мене застав такою шлиндою¹⁾, в капоті, нечесану. Ну, нічого, він ще заїде за мною, щоб іти на лотерею, тут ми йому не ту музику покажемо!—Вона моргнула і знов засміялась.

Я завважила їй, що давно вже не бачила її такою веселою.

— А що мені? Не жалобу-ж мені надівати. *Plaisir passé, joujou cassé*²⁾. Будем клин клином вибивати.

Ех, жгі, говори, говори!

— Ух!.. Скажіть, ви були коли-небудь закохані?.. Ха-ха-ха! Як ви зараз їжаком насторбурчуетесь! Ха-ха-ха, як це забавно!.. Ну, то скажіть принаймні, які вам більше подобаються, брюнети, чи блондини! Мені блондини—тепер!.. Слухайте, чого ви на мене так дивитесь?

¹⁾ Нетіпанкою.

²⁾ Минула втіха, гламана забавка.

Я не знала, що їй сказати і мовчала. Алла Михайловна насупилась.

— Я бачу, що вас шокірують мої манери. Що-ж, я не англічанка і—не риба. Тільки вже й я не знаю, чи то дуже ввічливо показувати людині, що вважаєш її „блаженненькою“¹⁾.

— Алло Михайловно,—запротестувала я, але вона перебила мене.

— Ах, нема чого, краще „на чистоту“. Я не така дурна, теж розумію. І, правду кажучи, мене починає дразнити *voire petit air de soeur grise*²⁾.

— Алло Михайловно!—почала я і мене саму вразив різкий тон голосу мого.—Я властиве не розумію, чого вам треба від мене?

— А того, що я ненавижу скритності і контрадансів. Я була з вами така щира.

— На те була ваша воля...

— Себ-то, ви хочете сказати, що мене ніхто за язик не тяг... Але я була така одинока...

— Себ-то, „на безлюдді?“.. Ну, значить, ми поквітались компліментами.

Я чула, що трачу владу над своїм голосом і тоном.

— Не в компліментах діло... Я тільки хочу, аби ви знали, що я помічаю, як ви корчите з себе *miss Forster*.

— Що таке?

— Так, здається, звалась та англічанка, що

¹⁾ Ідіоткою, дурноватою (народній московський вираз).

²⁾ Ваша міна сестри милосердя.

поїхала до якутів? „Утешительниця прокажених!“ Вона ще в Москві збирала гроші на церкву для їх. Напевне і вона їм духовно-моральні книжки читала... Все-ж таки нехай і вони послухають...

— Коли не заснуть!—перебила я.

— Іменно, коли не заснуть!—підхопила Алла Михайловна.—Що-ж робити, „куда нам, дуракам, чай піть!“ Море, поезія, природа, ідеї...

— Ми з вами, скільки пам'ятаю, ні про які ідеї не говорили.

— О, звичайно! „Не мечіте бісеру перед свіньями!“

— Або, як у нас кажуть: „шкода мову псувати!“—зірвалось у мене.

— Что ви?

Я не повторила і спустила очі додолу, бо чула, що у мене був „темний погляд“, повний непримиримого, фатального антагонізму...

В цю хвилину в сусідній хаті почувся чийсь голос і бренькіт шпор.

— До вас гості,—сказала я,—прощайте.

— Прощайте!—відказала Алла Михайловна і повернулась до зеркала.

Я вийшла. Проходячи сусідню хату, я побачила молодого офіцера в гвардійській формі; він стояв коло вікна, заложивши руки на спину, мені видно було тільки його потилицю з проділем. Він оглянувся на мене, але зараз-же повернувся знов до вікна.

Прудкою ходою пройшла я через сад і подалась вулицею навмання, сама не знаючи, куди я йду. Мені було досадно і на себе, і на Аллу Ми-

хайловну; ця розмова лишила в мені якийсь гіркий несмак; але миритись, брати назад свої слова у мене не було бажання. Те, що межі нами зайшло, не було непорозуміння, я це почувала; мені тільки хотілось, щоб воно скоріше стало пережитим і забутим фактом.

Блукаючи вулицями, я дійшла до міського саду. Там, коло брами висіли анонси про лотерею, що мала відбутися того-ж дня тут у саду. Публіка вже сходилась і музиканти сиділи на своїх місцях в оркестровій будці. Я й собі замішалась у щільну юрбу, — хотілося розбити чимнебудь свої вражіння.

В саду було тісно. Ятки, побудовані навмисне для лотереї і добродійного бавару, звужували і без того не дуже широкі алеї; люди ходили парами і гуртами, штовхаючи мимохіть одні одних. Юрба розбила ногами грубий морський пісок, так що жовтувата курява здіймалась у повітрі і колихалась над головами в яскравих капелюшках, в ясних шапках та брилях і в чорних циліндрах. В алеях було душно, хоч властиве спека вже спала, бо сонце схилялось за гори. Запах від квіток, пахощі від туалетів і хусточок, газ від ліхтарень, що сьогодні для парада були зарані запалені, пах кипарисової живиці і курява, — все те мішалось і робило повітря важким, немов напоеним хлороформом. І люди були немов наркотизовані, — вони ходили від ятки до ятки, брали білети, вибирали премії, обкидали один одного папіровою січкою, тими ялтинськими „конфетті“, але все якось мляво, неживо. Інші сиділи на

лавках, розглядали публіку, де-які дами були в діамантах, декольтовані, мов на балі, з неймовірними куафюрами і капелюхами, вони робили жести, усміхались, але чогось здавалось, що то не живі люди, але воскові штучні фігури. Над усім панував якийсь примус, немов сон, так і здавалось, що от-от ці люди позіхнуть, протруть очі, здивовано глянуть один на одного і розійдуться. Але ні, музика вдарила, юрба стрепенулась, та не розійшлась, а тільки заходила швидче, папірова січка замигтіла барвистою метелицею, гамір людських голосів змагався з музикою. Стало ще тісніше, якимось паморочно... Я сіла на перше місце, яке трапилось. Коло мене сиділи якісь дами, одна в жовтогарячому убранні і волосся у неї було подібної барви. Поруч із нею був пан,—то був Анатоль. Дама голосно з ним розмовляла по-французьки грубим контральто, з вульгарним, але чисто французьким акцентом, називаючи свого кавалера *monsieur Toto*. Вона заставляла його купувати лотерейні білети, квітки, скійки і т. и. у кожної панночки, що проходила з кошиком, або з колесом повз нашу лавку. *Monsieur Toto* купував білети і квітки, і скійки, але мав при тому досить маркітну міну... Від брами до павільону з музикою прибували все нові гурти людей. В одному гурті блиснули ясні гудзики та еполети і залунав дзвінкий сміх. Я відразу пізнала сміх Алли Михайловни. Вона йшла під руку з гвардійцем, убрана в блакитну прозірчасту сукню, на голові мала білий капелюшок, легкий мов пушинка. Очі у обох грали,

усміхи цвіли. Офіцер ніс у другій руці її білу пелернику і злегка помахував нею, він теж усміхався і заглядав їй в очі; вона часом спинялась, віддалялась трохи від свого кавалера, з веселим сміхом відхиляла голову, її струнка постать колихалась, потім вона з грацією котинятки знов наближалась до нього. Видно було, що вони вже добре познайомились і порозумілись.

Проходячи коло Анатоля, вона підвела голову і глянула на нього, згорда прижмурившись. Анатоль поспішно зняв шапку.

Гвардієць нахилився до Алли Михайловни, як видно, щось питаючи.

— Ні, я не знаю цього пана, він певне помилився,— відказала вона голосно, хитнувши головою, так що блакитні високі квітки заколихались на капелюшику.

Пара проминула, за нею ішли другі пари, з подібними жестами, з подібним сміхом... Часто сміх той перебивався кашлем, а очі світилися; і обличчя палали — може від веселощів, може від задухи, а може від сухот? Це-ж була курортна публіка. Вона прибула сюди, щоб визволитись від своїх недугів. Чи визволиться-ж? І що визволить її?..

Я протовпилась крізь ту щільну юрбу і вийшла на набережню, потім на сквер. І там було людно, але вже не так тісно, як у саду. Свіжий вітрець подихав і колихав біля причалу човни з вітрилами. По затоці снували байдаки, оддалік біліли фелюки¹⁾, мов зграя лебедів, тихо пливу-

¹⁾ Турецькі кораблі.

чи вгору до горизонту, немов розтаючи. І мені забажалося поплисти за ними услід.

Я найняла собі човна з вітрилом.

— Куди-ж правити?—спитав гребець.

— Просто так,—і я показала рукою на горизонт.

Вітрило надулося, хвиля загомоніла і човен помчав прудко, мов чайка морська, перелетів затоку, поминув мол і загойдався широкими розмахами. Це ми виїхали „на чисте“, як кажуть моряки. Править не треба було: вітер і хвиля гнали сами. Човен то здіймався високо, то спускався низько, м'ягко і лагідно перебираючись з хвилі на хвилю. Я дивилась на беріг, на місто: за кожним рухом човна воно немов коливалось, так мов посиляло прощання. І сонце прощалося: від берега бігли до нас червоні тремтячі стрічки, вони миготіли мов язички пожежі на темних, зелених хвилях. Вкупі з ними тремтіла і тінь від узгір'я, вона немов доганяла нас...

Я довго зоставалась на морі. Вже й смеркання згасло і темна ніч розкинула своє шатро над морем.

— Темна ніч, море буде горіти¹⁾, — сказав матрос.

І справді, за стерном затремтіла блакитна фосфорична смуга, весла кресали огонь. Я набрала рукою води, підкинула вгору і блиснув фантастичний фонтан холодного вогню. Дельфіни

¹⁾ Горінням моря матроси в Криму звать відомий феномен фосфоресценції моря.

плескались, збивали на чорній воді гейзери світла. Летючі зорі падали в море. Берега було не видно в темряві, тільки далеко-далеко горіла громадка вогнів, мов стожар. Глибоке небо немов промовляло до моря огнисті слова, а море співало урочистій ночі свою могутню, величну, вічну поему.

Київ, 19.XI. 1908.

- 112—113. Бергзон Ан., Вступ до метафізики.
 114. Франс Анатоль, Комедія про чоловіка, що оженився з немовою, жарт у 2 актах.
 115—120. Барвінський Олександр, Спомини з мого життя, II.
 121—123. Кобилянська О., Земля I, повість.
 124—126. Кобилянська О., Земля II, повість.
 127—128. Шов Б., Цезар і Клеопатра, драма.
 129. М. Вовчок, Не до пари, Два сини й інші оповід.
 130—134. Маковой О., Заліссе, повість.
 135—139. Кониський Ол., У гостях добре, дома ліпше, повість.
 141—142. Федькович Ю., Довбуш, трагедія.
 143—144б. Федькович Ю., Оповідання.
 145. Гришюк Лесь, Весняні вечери, повелі.
 146. Українка Леся, Оргія, драматична поема.
 147. Федькович Ю., Так вам треба, фарс.
 148. Федькович Ю., Як козам роги виправляють.
 149—149а. Шевченко Т., Музика, повість.
 150. Кропивницький М., По ревізії, комедія в 1 дії.
 151—151а. Шевченко Т., Артист, повість.
 152—153. Карпенко-Карний, Бурлака, драма.
 154. Бобикевич О., Настоящі, комедія в 1 дії.
 155—156. Шевченко Т., Гайдамаки, поема.
 157. Федькович Ю., Люба—згуба, повість.
 158. Шніцлер, Артур, Лявтант Густль, повелі.
 159—160. Левицький-Нечуй Ів., Пропаші, повість.
 161. Кобилянська Ольга, Битва, нарис.
 162. Підмогильний В., В епідемічному бараці, нарис.
 163. Кобилянська Ольга, Природа, повелі.
 164—165. Плятов, Оборона Сократа, переклад В. Кміцикевич.
 166—167. Карпенко-Карний, Житейське море, комедія.
 168—170. Єфремов С., М. Коцюбинський (Літер. характер. укр. писем. III).
 171. Маркс Карл, Наймана праця й капітал.
 172—173. Мирний Панас, Лихі люди, повість.
 174—176. Дорошенко Дм., П. Куліш (Літ. хар. укр. писем. IV).
 177—179. Містраль Фред., Спогади й оповідання.
 180—182. Коцюбинський М., Fata morgana.
 183—184. Костомаров М., Два руські народности.
 185—187. Бойко В., Марко Вовчок (Літ. хар. укр. писем. V).
 188—189. Ромен Роллян, Вовки, револ. драма.
 190. Коцюбинський М., Лялечка, Поєдинок (оповідання).
 191—192. Коцюбинський М., На віру і інші оповідання.
 193. Коцюбинський М., П'ятналогинк, Помстився, Хо.
 194. Коцюбинський М., Для загального добра, оповід.
 195—196. Коцюбинський М., Пе-коптьор, Посол від чорного царя, Відьма (оповідання).
 197. Коцюбинський М., По-людському і ціпов'яз, оповід.
 198. Коцюбинський М., Дорогою ціпою, оповідання.
 199—201. Франс Ан., Злочинство Воляра.
 202—203. Ромен Роллян, Дантон, револ. драма.
 204—205. Дорошенко Дм., Костомаров (Літ. хар. укр. писем. VI).
 206—207. Єфремов С., Карпенко-Карний (Літ. хар. укр. писем. VII).
 208. Мирний П., Серед степів, оповідання.
 209. Мирний П., Лихо давнє й сьогочасне, повість.
 210—211. Мирний П., Як ведеться — так і живеться.
 212. Васильченко С., Талант, повість.
 213. Коцюбинський М., Копі не Винні.
 214—215. Карпенко-Карний, Сава Чалий, трагедія.

- 216—219. **Єфремов С.**, Левицький-Нечуй (Літ. хар. укр. п. VIII).
- 220—221. **Українка Леся**, Лісова пісня, драма.
- 222—223. **Українка Леся**, Кассандра, драма.
- 224—225. **Українка Леся**, Камінний Господарь, драма.
226. **Українка Леся**, Адвокат Мартіян, драма.
227. **Короленко В.**, Черкес. Макарів Сон, оповідання.
228. **Короленко В.**, Ліс шумить. Химерна.
- 229—230. **Короленко В.**, Сліхий музика.
231. **Українка Леся**, Над морем, оповідання.
- 232—233. **Українка Леся**, Признь. Розмова, оповідання.
234. **Українка Леся**, Боярня, драма.
235. **Українка Леся**, Вавилонський полон. На руїнах, драматичні поеми.
236. **Українка Леся**, Йоганна Жінка Хусова, драма.
- 237—238. **Українка Леся**, Жаль, повість.
- 239—240. **Українка Леся**, Блакитна троянда, драма.
241. **Левицький-Нечуй Ів.**, Дві московки.
242. **Левицький-Нечуй Ів.**, Гориславська ніч.
243. **Левицький-Нечуй Ів.**, Баба Параска та баба Палажка.
244. **Левицький-Нечуй Ів.**, Біда бабі Палажці Солов'їсі.
- 245—247. **Левицький-Нечуй Ів.**, Микола Джеря, повість.



